

WPROWADZENIE DO UZASADNIENIA PROJEKTU

1. CEL PRZYGOTOWANIA PROJEKTU

Projekt przepisów regulujących wykonanie i skutki naruszenia zobowiązań został przygotowany na zlecenie Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Cywilnego przy Ministrze Sprawiedliwości III kadencji. Jest to projekt studyjny – ma służyć przede wszystkim wywołaniu dyskusji dotyczącej przyszłości polskiego prawa cywilnego. Autorzy projektu proponują pewną koncepcję uregulowania ogólnych przepisów o wykonaniu zobowiązania i skutkach naruszenia zobowiązania, nie przesądzając kwestii, czy projekt miałby się stać fragmentem planowanego nowego kodeksu cywilnego czy też stanowić podstawę nowelizacji obecnego kodeksu, czy też w końcu jedynie pewnym „punktem odniesienia” dla dyskusji wokół problemu nowej kodyfikacji. Fakt przygotowania takiego projektu nie przesądza wcale o stanowisku autorów w kwestii potrzeby nowej kodyfikacji. Jest to próba pokazania, jak nowa regulacja mogłaby wyglądać. Największym niebezpieczeństwem dla idei nowej kodyfikacji w Polsce byłby nadmierny pośpiech w jej przygotowaniu. Konieczne jest raczej stworzenie wielu projektów dyskusyjnych, które wraz z różnymi projektami harmonizacyjnymi prawa prywatnego w Europie oraz towarzyszącymi tym projektom badaniami prawnoporównawczymi, ekonomicznymi, polityczno- i filozoficzno-prawnymi tworzyłyby odpowiedni materiał dla dalszych prac kodyfikacyjnych, dając gwarancję, że przyszła regulacja stałaby na odpowiednim poziomie legislacyjnym¹. Niniejszy projekt stanowi jednocześnie rodzaj propozycji polskiego stanowiska wobec toczących się obecnie prac nad harmonizacją prawa prywatnego w Europie.

¹ Mamy na myśli takie propozycje, jak: przygotowane przez komisję do spraw europejskiego prawa umów pod przewodnictwem O. Lando Zasady europejskiego prawa umów (zob. polski przekład ogłoszony w: KPP 2004, z. 3, s. 815 i n. i KPP 2006, z. 3, s. 860 i n.), projekt Europejskiego kodeksu prawa umów (*Code européen des contrats*), przygotowanego przez grupę kierowaną przez G. Gandolfiego, projekt Zasad obowiązującego europejskiego prawa umów (*Principles of the Existing EC Contract Law*, tzw. *Acquis Principles*), opracowany przez grupę badawczą europejskiego obowiązującego prawa prywatnego (zob. T. 1 Zasad ogłoszony w: *Contract I. Pre-contractual Obligations, Conclusion of Contract, Unfair Terms*, München 2007) czy projekt Wspólnego systemu odniesienia (*Common Frame of Reference*), nad którym prace zainicjowała Komisja Europejska w swoim komunikacie z 12 marca 2003 r. „Bardziej spójne europejskie prawo umów. Plan działania” (Dz. Urz. Nr C 63 z 15 marca 2003 r., s. 1). Zob. tzw. akademicki Draft Common Frame of Reference: Ch. v. Bar, E. Clive, H. Schulte-Nölke, H. Beale, J. Herre, J. Huet, P. Schlechtriem, M. Storme, S. Swann, P. Varul, A. Veneziano, F. Zoll, *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law*, Draft Common Frame of Reference (DCFR), Interim Outline Edition.

Powstał on bowiem w ramach „dialogu” z propozycjami tych uregulowań², wiele z nich przejmując, niektóre kwestie regulując odmiennie, korzystając przy tym także z rodzimej tradycji prawa prywatnego. Czy w ten sposób powstał projekt „lepszy” od obecnie obowiązującego prawa cywilnego, o tym sami autorzy projektu w żadnym wypadku nie mogą rozstrzygać. Nawet jednak w oczach samych autorów ta kwestia nie jest łatwa do rozstrzygnięcia. Bardzo trudno jest wskazać, które rozwiązanie jest rzeczywiście „lepsze”. Prawo jest tworzywem elastycznym, kształtowanym przez wiele czynników, takich jak ustawy, orzecznictwo, nauka. Jego funkcjonowanie zależy od jakości tych wszystkich elementów, a także od wielu pozaprawnych czynników, wpływających na funkcjonowanie całego społeczeństwa. Nawet dość niedoskonała ustawa może być podstawą do wydawania sprawiedliwych, efektywnych i przewidywalnych rozstrzygnięć. Dzieje się tak wtedy, gdy działa odpowiednia „infrastruktura” wymiaru sprawiedliwości, gdy należycie funkcjonują „szkoły prawa” i profesorowie wypełniają spoczywające na nich zadania. Dzieje się tak wtedy, gdy odpowiednio wykształceni są sędziowie i adwokaci. Sformułowanie danej ustawy nawet w takiej dziedzinie, jaką jest prawo prywatne, zwłaszcza w zakresie prawa zobowiązań, nie ma pierwszoplanowego znaczenia dla jakości funkcjonowania prawa. Wprowadzenie najlepszego, najbardziej nowoczesnego kodeksu nie zapewni bowiem poprawy funkcjonowania prawa, o ile nie nastąpi poprawa funkcjonowania pozostałych elementów decydujących o jego stosowaniu. Nie oznacza to jednak braku potrzeby pracy nad „literą prawa” i rezygnacji z jej doskonalenia. Dobrą ustawę stosuje się łatwiej, przewidywalność orzeczeń wzrasta i mniejsza jest obawa niesprawiedliwych rozstrzygnięć.

Polski przypadek jest o tyle szczególny, że jakość kodeksu cywilnego w jego pierwotnej postaci (gdy chodzi o stronę formalnoprawną) była wysoka i przewyższała (o ile znowu tego rodzaju porównanie jest możliwe) jakość pozostałych „formantów” porządku prawnego³. Dający się zauważyć kryzys nauki prawa, związany z podejmowaniem przez profesurę innych zajęć niż akademickie, utrudnia realizację zadania nowej kodyfikacji. Zbyt powierzchowna jest dyskusja w Polsce o fundamentach prawa prywatnego i zbyt skromny jest zakres prowadzonych prac prawnoporównawczych. Zwłaszcza niezwykle intensywny rozwój „europejskiego prawa prywatnego” w Polsce spotyka się jedynie, poza kilkoma wyjątkami, z niedostatecznym odzewem. Brakuje studiów fundamentalnych, które stanowią podstawę dobrej kodyfikacji. Ta sytuacja powoli na szczęście zaczyna się zmieniać. Wzrasta udział polskich przedstawicieli w międzynarodowych grupach uczonych, wolno rośnie (ale rośnie) ich udział w międzynarodowej debacie.

² Pojęcia „formantów” używamy za R. Sacco, *Einführung in die Rechtsvergleichung*, Baden-Baden 2001, s. 59 i n. Są to normy (reguły) formułowane przez ustawę (formanty ustawowe), orzecznictwo (formanty orzecznicze) czy w końcu wypracowane przez naukę (formanty doktrynalne) – R. Sacco, *Einführung...*, s. 61.

³ Zob. m.in. I.C. Kamiński, *Kontrowersje wokół pojęcia europejskiej kultury prawa prywatnego*, PiP 2000, z. 1 oraz J. Rajski, *Nowy etap rozwoju europejskiego prawa prywatnego*, KPP 2006, z. 1, s. 109 i n., T. Pajor [w:] *System prawa prywatnego*, t. 1, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. M. Safjan, Warszawa 2007, s. 248 i n.

Przedstawiony projekt stanowi próbę pokazania, jak polski ustawodawca mógłby spożytkować efekty wielkiego europejskiego ruchu kształtowania się nowego *ius commune* – europejskiego prawa prywatnego⁴. Podstawowa „wartość dodana” tego projektu ma polegać na próbie zaproponowania systemu instytucji, które stają się „wspólne”, systemu, który ułatwiałby wkomponowywanie nowych źródeł europejskiego prawa prywatnego i który byłby zbudowany zgodnie z założeniami tego prawa. Nie przesądzając kwestii, czy projekt ten jest „lepszy” od obowiązującego prawa cywilnego, ma on być, zgodnie z intencją jego autorów, bardziej spójny z europejskim prawem prywatnym⁵. Powinien on stanowić wyraz „harmonizacji oddolnej”. Tworzenie się wspólnego europejskiego prawa prywatnego jest samoistną wartością, ułatwiającą funkcjonowanie wspólnego rynku.

Projekt niniejszy ma stanowić próbę przedstawienia systemu opartego na nieco innych założeniach niż obowiązujący kodeks cywilny. Zgodnie ze współczesnymi prądami, wyrażonymi w konwencji wiedeńskiej o umowach międzynarodowej sprzedaży towarów, Zasadach UNIDROIT, Zasadach europejskiego prawa umów, Zasadach Acquis, projekcie Wspólnego systemu odniesienia, projekcie Europejskiego kodeksu prawa umów i w wielu narodowych kodyfikacjach, projekt opiera się na jednolitej formule naruszenia zobowiązania i wokół niej buduje swój system. Czy jednolita formuła naruszenia zobowiązania, częściowo już przecież realizowana w kodeksie cywilnym (art. 471), jest lepsza niż system oparty na typologii przypadków naruszenia zobowiązania (zwłoka, niemożliwość świadczenia, świadczenie wadliwe), zdania w tej sprawie są podzielone⁶. Powstaje bowiem pytanie, czy jednolita formuła nie maskuje jedynie konieczności rozmaitych rozróżnień, utrudniając stosowanie prawa. Ma ona jednak tę przewagę, że pozwala łatwiej rozstrzygać problemy niemieszczące się w dotychczasowych kategoriach lub wyłamujące się z tych kategorii. Wyniki prawnoporównawczych analiz każą raczej przyjąć, że system z jednolitą klauzulą naruszenia zobowiązania lepiej pozwala na rozwiązywanie coraz bardziej skomplikowanych problemów, wykraczających poza model odpowiedzialności, który w centrum widział umowę sprzedaży⁷. Problematyka niemożliwości, zwłoki i wadliwości świadczenia stanowi w naszej kodyfikacji swoiste rozwinięcie zagadnień, które tradycyjnie były wiązane z umową sprzedaży jako najważ-

⁴ O znaczeniu europejskiego prawa prywatnego w procesie kodyfikacji zob. S. Grundmann, *The Architecture of European Codes and Contract Law – A Survey of Structures and Contents* [w:] S. Grundmann, M. Schauer, *The Architecture of European Codes and Contract Law*, Alphen aan den Rijn 2006, s. 6–7.

⁵ Krytycznie o tej tendencji: R. Welser, B. Jud, *Zur Reform des Gewährleistungsrechts*, Wien 2000, s. 40.

⁶ Zob. O. Lando, *Non-Performance (Breach of Contracts)* [w:] A. Hartkamp, M. Hesselink, E. Hondius, C. Joutstra, E. du Perron, M. Veldman, *Towards a European Civil Code*, Nijmegen 2004, s. 512–514.

⁷ S. Grundmann, *Nationale Kodifikation vor dem Hintergrund der Europäisierung des Privatrechts* [w:] C. Fischer-Czermak, G. Hopf, M. Schauer, *Das ABGB auf dem Weg in das 3. Jahrtausend*, Wien 2003, s. 31. Za włączeniem regulacji konsumenckich do kodeksu cywilnego opowiedziała się także Komisja Kodyfikacyjna II kadencji w: *Zielona księga. Optymalna wizja Kodeksu cywilnego w Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2006, s. 111.

niejszym typem umowy. W świecie zdominowanym przez usługi ten model okazuje się niewystarczający. Proponowane bardziej elastyczne formuły wydają się lepiej uwzględniać złożoną postać współczesnego obrotu. Można za ryzykować twierdzenie (choć bez absolutnej pewności), że rezygnacja z typologii naruszenia zobowiązania nie jest wynikiem jedynie mody, ale trwałym procesem wynikającym z potrzeb nowoczesnej gospodarki.

Prywatne prawo wspólnotowe buduje swoje prawo wykonania i naruszenia zobowiązania wokół kategorii uzasadnionych oczekiwań wierzyciela. Jest to centralne pojęcie, określające miarę prawidłowości wykonania zobowiązania, wpływające zarówno na obowiązki przedkontraktowe, jak i istniejące po zaciągnięciu zobowiązania. Ta formuła, nieobca nowoczesnemu ujęciu wady w kodeksie cywilnym, staje się także centralną figurą prezentowanego projektu. Stanowi ona wyraz tendencji europejskich oraz współczesnego rozumienia dobrego obyczaju. Te dwie kategorie uzasadnionych oczekiwań oraz jednolita postać naruszenia zobowiązania stają się szkieletem, na którym opiera się zasadnicze założenie projektu.

Podążając współczesnym trendem, projekt obejmuje prawo konsumenckie i opiera się na założeniu, że stanowi ono jeden z nieodłącznych składników współczesnego prawa cywilnego⁸.

Chcielibyśmy, aby projekt ten stał się przedmiotem ożywionej dyskusji. Tylko w wyniku takiej dyskusji, krytyki, kontrprojektów i analiz mogą powstać zręby nowoczesnego polskiego kodeksu cywilnego. Mamy nadzieję, że projekt ten do takiej płodnej debaty się przyczyni. Należy go traktować jako „intelektualny eksperyment” na temat wizji przyszłego polskiego prawa cywilnego.

2. METODA PRACY

Projekt został przygotowany w Ośrodku Koordynacyjnym Szkół Praw Obcych UJ. W skład Ośrodka wchodzi Polsko-Niemieckie Centrum Prawa Bankowego UJ. Jest to grupa badawcza, skupiona wokół czasopisma „Transformacje Prawa Prywatnego”, zajmująca się przemianami współczesnego prawa prywatnego. W jej skład wchodzi profesorowie, adiunkci i doktoranci związani z Uniwersytetem Jagiellońskim. Nad projektem pracowały dwa zespoły – jeden zajmujący się wykonaniem zobowiązań, a drugi skutkami naruszenia zobowiązania. Grupy robocze spotykały się przeważnie raz w tygodniu, począwszy od lutego 2007 r. Raz w tygodniu odbywało się także „spotkanie plenarne”, które zatwierdzało poszczególne propozycje. Rozwiązania przyjmowano ostatecznie osiągając konsensus, a tylko w wyjątkowych wypadkach uciekając się do głosowania. Prace rozpoczęły się od przygotowania wszechstronnych zestawień prawnoporównawczych. Były to tabele obejmujące poszczególne instytucje kodeksu cywilnego, ważniejszych kodyfikacji – takich jak niemiecka (po modernizacji prawa zobowiązań),

⁸ Cyfra rzymska oznacza część I lub II projektu, cyfra arabska – numer artykułu w danej części projektu.

szwajcarska, Quebecu, holenderska oraz francuskiego projektu wstępnego prawa zobowiązań. Podobne tabele zostały opracowane dla Zasad europejskiego prawa umów, Zasad UNIDROIT, konwencji wiedeńskiej o umowach międzynarodowej sprzedaży towarów, Zasad Acquis, projektu Wspólnego systemu odniesień oraz projektu Europejskiego kodeksu prawa umów. Tego rodzaju tabele porównawcze zostały również przygotowane dla polskiego kodeksu zobowiązań. Poszczególne rozwiązania projektu były za każdym razem odnoszone do ich odpowiedników w tych różnego rodzaju aktach.

W pracach nad projektem starano się uwzględnić prawo wspólnotowe w znaczącym stopniu, tak aby powstał szkielet systemu w największym stopniu odpowiadający poszczególnym rozwiązaniom wspólnotowego prawa prywatnego, mogący być łatwo dostosowywany do nowych instytucji mających w nim swoje źródło. Z tego też powodu wyniki prac Grupy Acquis, a także zespołu Kompilacyjno-Redakcyjnego Grupy Acquis miały znaczący wpływ na ostateczną postać projektu. Projekt ten nie naśladuje wiernie jednak żadnego ze wspomnianych źródeł. W wielu wypadkach stara się rozwinąć instytucje zawarte w tych źródłach.

3. PROBLEM STRUKTURY

Nie jest znana ostateczna struktura przyszłego polskiego kodeksu cywilnego. Autorzy niniejszego projektu wychodzą z założenia, że kwestia ta powinna być jeszcze przedmiotem zasadniczej debaty. Jeżeli zostanie przesądzona kwestia nowej kodyfikacji, to ma ona tylko wtedy sens, gdy kodeks uzyska nową strukturę. Obecna pandektowa konstrukcja wydaje się zbyt mało elastyczna i należy się zastanowić nad odmienną systematyką. Autorzy projektu próbowali nadać mu taką postać, która pozwala wkomponować ten zespół norm w dowolną niemal strukturę kodeksu. Starali się jednak usunąć niekonsekwencje obecnej kodyfikacji. W szczególności projekt dąży do grupowania w jednym miejscu przepisów dotyczących wykonania zobowiązań, które w kodeksie cywilnym są rozdzielone między tytułem I a VII księgi trzeciej.

Projekt reguluje materię, która w tradycyjnym systemie pandektowym jest przyporządkowana części ogólnej zobowiązań. Autorzy projektu wychodzili jednak z założenia, że wadą obecnego systemu jest nadmierne rozczłonkowanie reguł normujących naruszenie zobowiązania. Przedstawiony projekt opiera się na założeniu poddania możliwie wszelkich przypadków stosunków obligacyjnych jednolitej regulacji. Poszczególne normatywne typy umów nie powinny zawierać osobnych podsystemów wykonania i naruszenia zobowiązania, chyba że jest to absolutnie nieodzowne. Projekt integrując w jeden system reżim naruszenia zobowiązania, wychodzi także z założenia braku odrębnej regulacji rękojmi za wady. W projekcie przyjęto również, że nie będzie osobnej regulacji uprzedniej niemożliwości świadczenia. Przypadki takie będą poddane zwykłemu reżimowi naruszenia zobowiązania.

Nie przesądzając w żadnym stopniu przyszłej struktury kodeksu, projekt dzieli się na dwie części: pierwszą – obejmującą wykonanie zobowiązań oraz drugą – regulującą skutki naruszenia zobowiązania. Zgodnie z odgórnym zaleceniem, każda z tych części ma autonomiczną numerację artykułów, zaczynającą się od numeru 1. Część pierwsza dzieli się na mniejsze jednostki redakcyjne, obejmujące następujące zagadnienia: I. Świadczenie ze skutkiem zaspokojenia wierzyciela; II. Pokwitowanie; III. Miejsce i termin spełnienia świadczenia; IV. Szczególne zasady wykonania zobowiązań pieniężnych oraz V. Surogaty wykonania zobowiązania. Część druga poświęcona naruszeniu zobowiązań nie dzieli się na mniejsze jednostki redakcyjne, choć i tu można wyróżnić pewne grupy przepisów normujących takie zagadnienia, jak odstąpienie od umowy i obniżenie świadczenia czy obowiązek naprawienia szkody.

4. INNOWACYJNOŚĆ PROJEKTU

4.1. Wykonanie zobowiązań

Część pierwsza, dotycząca wykonania zobowiązań, jest stosunkowo konserwatywna. Niektóre zmiany tam proponowane mają jedynie charakter redakcyjny. W innych wypadkach pewne koncepcje doktrynalne zostały wyrażone językiem norm. W niektórych miejscach powrócono do rozwiązań przyjętych w kodeksie zobowiązań. Starano się jednak uwzględnić przyjęte w prawie wspólnotowym koncepcje wykonania zobowiązania, posługując się centralną kategorią usprawiedliwionych oczekiwań wierzyciela (art. I:1)⁹. Pod wpływem prawa wspólnotowego określono znaczenie publicznych oświadczeń przedsiębiorców, a także osób trzecich mających bezpośredni interes w zwiększeniu popytu na dobro lub usługę, czyniąc z tych oświadczeń treść zobowiązania (art. I:2). Jednocześnie projekt używa kategorii dobrego obyczaju, jako kryterium oceny prawidłowości wykonania zobowiązania. Projekt stara się jednak obniżyć nieco rangę tego nieostrego kryterium. Stąd też negatywne sformułowanie art. I:1 § 3 – przy wykonaniu zobowiązania dłużnik nie może naruszyć dobrych obyczajów. Projekt dąży do ściślejszego niż obecnie dookreślenia granic zobowiązania, mając nadzieję na zwiększenie pewności prawa i związaną z tym przewidywalność rozstrzygnięć sądowych. Stąd też bardziej rygorystyczne sformułowanie klauzuli *rebus sic stantibus* w art. I:4. Odnośnie do waloryzacji świadczeń pieniężnych zrezygnowano jednak z istniejącego obecnie podmiotowego ograniczenia (art. I:5). W wypadku tzw. dużej klauzuli *rebus sic stantibus* projekt reguluje precyzyjnie skutki rozwiązania umowy przez sąd, odsyłając do reżimu odstąpienia i wypowiedzenia umowy (art. I:4 § 3). Regulując kwestię wykonania zobowiązania przez osobę trzecią, biorąc za punkt wyjścia art. 356 k.c., projekt nie przejmuje rozróżnienia między świadczeniami

⁹ Zob. np. P. Schlechtriem, M. Schmidt-Kessel, *Schuldrecht. Allgemeiner Teil*, Tübingen 2005, s. 186–187.

pieniężnymi i innymi. Wierzyciel może odmówić przyjęcia świadczenia spełnionego przez osobę trzecią tylko wtedy, gdy ma w tym usprawiedliwiony interes (art. I:7). Nie może on jednak odmówić przyjęcia świadczenia od osoby odpowiadającej za dług dłużnika.

Regulując zasadę zaliczania świadczenia w sytuacji wielości długów, projekt także bierze za punkt wyjścia rozwiązanie przyjęte w art. 451 k.c. Stara się jednak uniknąć niejednoznaczności i wątpliwości, które przepis ten wywołuje. Wyraźnie wskazano, że w razie braku wyboru umarzanego długu przez dłużnika zaliczenie nie może nastąpić na poczet długu przedawnionego (art. I:8 §3). Określono również czasowe ograniczenie dla wskazania przez wierzyciela długu, na który świadczenie ma zostać zaliczone (art. I:8 §2 – wierzyciel może dokonać wyboru jedynie niezwłocznie po spełnieniu świadczenia). Precyzyjniej uregulowano różne sytuacje, gdy dochodzi do ustawowego zaliczenia na poczet jednego z długów (art. I:8 §3). Rozwiązano również kolizję, gdy dłużnik odpowiada za dług własny i dług osoby trzeciej (art. I:9). W art. I:10–12 uregulowano podstawy tzw. porządku legitymacyjnego, koncentrując reguły rozrzucone w różnych miejscach kodeksu cywilnego. Jednocześnie projekt rezygnuje z pojęcia niezdolności do przyjęcia świadczenia, odrzucając koncepcję kwalifikacji każdego spełnienia świadczenia jako czynności prawnej.

Przepisy art. I:13–15 regulują kwestię pokwitowań i zwrotu dokumentów stwierdzających istnienie zobowiązania. Zmiany wprowadzane przez projekt w porównaniu ze stanem obecnym są niewielkie. Jednak w art. I:13 podkreślono, że prawo wstrzymania się ze spełnieniem świadczenia nie przysługuje dłużnikowi wtedy, gdy nie ma on interesu w otrzymaniu pokwitowania. Ta zmiana ma uwzględniać przemiany w sposobie spełniania świadczeń pieniężnych. W wypadku obrotu bezgotówkowego możliwe jest wykazanie spełnienia świadczenia w inny sposób niż przez wystawienie pokwitowania.

W art. I:16–18 uregulowano miejsce spełnienia świadczenia. Projekt przejmuje rozwiązanie przyjęte w kodeksie cywilnym z pewnymi redakcyjnymi modyfikacjami. Podstawową zmianą jest zastąpienie pojęć „miejsce zamieszkania” i „siedziba” pojęciem „adres”. Nie jest przesądzone, jak pojęcia „miejsce zamieszkania” i „siedziba” będą rozumiane w nowym kodeksie cywilnym. W obecnym stanie prawnym są one niedostosowane do oznaczenia miejsca spełnienia świadczenia, ponieważ oznaczają miejscowość, a miejsce spełnienia świadczenia musi być dookreślone z większą dokładnością. Art. I:18 jest wzorowany na kodeksie zobowiązań.

W art. I:19–20 uregulowano termin spełnienia świadczenia. Projekt powraca do rozwiązania przyjętego w kodeksie zobowiązań, a także powszechnie przyjętego w europejskich projektach harmonizacyjnych. Jeżeli termin spełnienia świadczenia nie jest oznaczony ani nie wynika z właściwości zobowiązania, świadczenie powinno być spełnione w rozsądnym terminie po powstaniu zobowiązania (art. I:19). Projekt rezygnuje z konieczności wzywania dłużnika przez wierzyciela do spełnienia świadczenia, wychodząc z założenia, że prowadzi to do nadmiernego uprzywilejowania wierzyciela. Wyraża powszechnie akceptowaną zasadę, w myśl której świadczenia bę-

dące przedmiotem zobowiązania wzajemnego powinny być spełnione jednocześnie (art. I:20). Jednak projekt obejmuje tym pojęciem nie tylko zobowiązania wynikające z umowy wzajemnej, ale także z innych źródeł, o ile są one dostatecznie powiązane.

W projekcie zaproponowano nowe rozwiązania w dziedzinie wykonywania zobowiązań pieniężnych. W art. I:21, odmiennie niż zaproponowano w europejskich projektach grup badawczych, przewidziano zasadę zapłaty efektywnej w umówionej walucie. Rozwiązanie takie jest uzasadnione prostotą – inne rozwiązania prowadzą do trudnych do rozstrzygnięcia kolizji, zwłaszcza gdy uwzględni się możliwe zastosowanie prawa polskiego do stosunków prawnych w przeważającym stopniu powiązanych z innym terytorium. Przyjęte rozwiązanie jest w największym stopniu zdroworozsądkowe – należy spełnić świadczenie w takiej postaci, w jakiej zostało ono uzgodnione między stronami. W obrocie profesjonalnym zdecydowano się na przyjęcie większej swobody w określeniu sposobu spełnienia świadczenia (art. I:22 § 2). Uregulowano także kwestie spełnienia świadczenia w przypadku zapłaty na rachunek bankowy wierzyciela (art. I:23), odpowiadające pogładowi przyjmowanemu w nauce i orzecznictwie.

Projekt zawiera bardziej rozbudowane, w stosunku do obowiązującego kodeksu cywilnego, uregulowanie tzw. surogatów wykonania zobowiązania (art. I:24–35). Zaproponowano nową systematykę, umieszczając w jednym miejscu kwestie świadczenia w miejsce wykonania, odnowienia i potrącenia. Uregulowano nienormowaną dotychczas problematykę „wykonania tymczasowego” (art. I:24). Termin wykonania tymczasowego został sformułowany na potrzeby projektu i stanowi próbę oddania niemieckiego terminu *Leistungserfüllungshalber*¹⁰. Przepis regulujący tę kwestię nie pojawia się w obcych ustawodawstwach, jednak norma w nim zawarta jest przyjmowana przez doktrynę. Przepis stara się wyznaczyć granicę między wykonaniem a naruszeniem zobowiązania, przy zastosowaniu różnych sposobów rozliczeń pieniężnych, takich jak zapłata przy zastosowaniu weksla, czeku, karty płatniczej lub innego podobnego sposobu.

W przypadku *datio in solutum* precyzyjniej niż w art. 453 k.c. uregulowano konsekwencje odstąpienia od porozumienia towarzyszącego spełnieniu innego świadczenia niż uzgodnione (art. I:24 § 2).

W stosunku do obecnego stanu prawnego zmodyfikowano nieco przepisy regulujące odnowienie. Podkreślono wyraźnie (art. I:26 § 2), że wręczenie dokumentu dłużnego z istoty nie stanowi nowacji, a nie jedynie „w razie wątpliwości”, jak stanowi art. 506 § 2 k.c. Doprecyzowano kwestię wpływu nowacji na ustanowione zabezpieczenia, wyraźnie podkreślając, że zasada wygasania zabezpieczeń w razie braku wyrażenia zgody przez osobę trzecią, na której ciąży zabezpieczenie, dotyczy zabezpieczeń akcesoryjnych (art. I:27 § 2). Uregulowano też kwestię formy, w jakiej należy wyrazić zgodę na dalsze trwanie zabezpieczenia (art. I:27 § 3).

¹⁰ Zob. J. Jastrzębski, *Kara umowna*, Warszawa 2006, s. 304, 330 i n.

Przepisy o potrąceniu pozostawiono bez zmian, uznając jednak, że powinny się one znajdować w sąsiedztwie innych norm regulujących „surogaty wykonania zobowiązania”.

4.2. Skutki naruszenia zobowiązania

Zasadnicze zmiany w stosunku do obecnego stanu prawnego dotyczą skutków naruszenia zobowiązania. Projekt posługuje się jednolitą konstrukcją „naruszenia zobowiązania”, nie różnicując co do zasady sankcji za naruszenie zobowiązania z poszczególnymi typami czy też rodzajami tego naruszenia. Samo naruszenie zobowiązania zostało zdefiniowane w art. II:1. Podstawowymi środkami prawnymi przysługującymi wierzycielowi w wypadku naruszenia zobowiązania jest roszczenie o wykonanie zobowiązania (art. II:4), prawo wstrzymania się ze spełnieniem świadczenia (art. II:7), prawo odstąpienia od umowy i obniżenia świadczenia (art. II:8) oraz roszczenie o naprawienie szkody (art. II:18), w tym szkody niemajątkowej (art. II:19). Ponadto uregulowano odsetki za opóźnienie w spełnieniu świadczenia pieniężnego (art. II:21) oraz tzw. odsetki nadzwyczajne (art. II:23–25) – w tym ostatnim wypadku włączając do ogólnego systemu naruszenia zobowiązania regulację wynikającą z dyrektywy nr 2000/35 o opóźnieniach w płatnościach w transakcjach handlowych. Regulacja kary umownej zawarta w art. II:26–27 różni się nieco od obecnego unormowania innym ujęciem miarkowania (wysokość kary odniesiono do stopnia naruszenia interesu wierzyciela – art. II:26 § 2)¹¹. Inaczej uregulowano także zbieg roszczenia z tytułu kary umownej oraz roszczenia o naprawienie szkody (art. II:27 § 1).

Instytucja odstąpienia od umowy została uregulowana bardziej szczegółowo, niż jest obecnie. W szczególności doprecyzowano obligacyjne skutki odstąpienia od umowy, normując w sposób szczegółowy kwestie rozliczeń między stronami (art. II:13), w tym także żądania wynagrodzenia za korzystanie z przedmiotu świadczenia (art. II:14).

Przewidziano też możliwość odstąpienia od umowy w wypadku spodziewanego naruszenia zobowiązania (art. II:11).

Projekt, zgodnie z dość powszechnymi tendencjami, odchodzi od opartej na kryterium „winy” (różnie definiowanej) odpowiedzialności za niewykonanie zobowiązania¹². Przyjęte rozwiązanie powiela model przedstawiony w Zasadach Acquis, gdy chodzi o zasadnicze cechy konstrukcji. W szczególności projekt różni się już jednak od Zasad Acquis w sposób znaczący. Autorzy projektu byli bowiem świadomi pewnych usterek, których w Zasadach Acquis nie udało się uniknąć. Odejście od zasady winy dokonuje się więc nieco inaczej niż w przypadku europejskich projektów harmonizacyjnych. Niezależnie od winy dłużnika wierzyciel może realizować znakomitą większość uprawnień przysługujących w razie naruszenia zobowiązania. Może domagać się wykonania zobowiązania (uprawnienie to jest traktowane jako sankcja naruszenia zobowiązania), wstrzymać się ze spełnieniem swojego świadczenia, odstąpić od umowy, domagać się obniżenia swojego świadcze-

¹¹ Zob. W.-Th. Schneider, *Abkehr vom Verschuldensprinzip?*, Tübingen 2007, s. 479.

¹² Por. art. 8:401 (2) Zasad Acquis.

nia. Realizacja wskazanych uprawnień zależy wprawdzie z reguły od zaistnienia (lub niezaistnienia) dodatkowych okoliczności, takich jak np. okoliczności wskazane w art. II:4 § 1 lub okoliczności, których zaistnienie wyłącza skuteczność obniżenia świadczenia lub odstąpienia od umowy (art. II:8 § 2 i § 3), ale naruszenie zobowiązania nie musi być wynikiem niestaranności dłużnika. Autorzy projektu nie zdecydowali się jednak na całkowite porzucenie zasady winy. Stosownie do art. II:18 § 1 wierzyciel może się domagać naprawienia szkody wynikłej z naruszenia zobowiązania, chyba że naruszenie zobowiązania wynika z przyczyn leżących poza kontrolą dłużnika, których skutkom nie można było zapobiec nawet przy dochowaniu należytej staranności¹³. Przepis ten wprawdzie osłabia działanie zasady winy w zestawieniu z obecnym art. 471 k.c. (niemożność zapobieżenia skutkom naruszenia jest oceniana z punktu widzenia staranności – poza tym posługuje się nowoczesnym pojęciem „kontroli”), ale nie przyjmuje surowego standardu konwencji wiedeńskiej o umowach międzynarodowej sprzedaży towarów¹⁴. Należy jednak pamiętać, że roszczenie o naprawienie szkody pełni w projekcie bardziej ograniczoną funkcję niż w kodeksie cywilnym. Znacznie większa funkcja kompensacyjna jest przypisana instytucji obniżenia świadczenia, wywodzącej się z instytucji obniżenia ceny w umowie sprzedaży lub umowie o dzieło. Odszkodowanie w znacznej większości przypadków będzie służyło zatem naprawieniu poniesionego przez wierzyciela uszczerbku w zakresie, w którym nie został zrekompensowany przez obniżenie własnego świadczenia. Projekt, za wzorem konwencji wiedeńskiej¹⁵ (ale także wzorem francuskim¹⁶, projektu Wspólnego systemu odniesień¹⁷ oraz innych europejskich projektów harmonizacyjnych¹⁸), przyjmuje przewidywalność szkody jako kryterium jej naprawienia w wypadku zobowiązań wynikających z umowy¹⁹.

Naruszenie powinności wierzyciela zostało zrównane ze skutkami naruszenia zobowiązania (art. II:1 § 3).

Autorzy projektu dążą do stworzenia ogólnego systemu, który nie będzie wymagał modyfikacji licznymi wyjątkami w części szczegółowej prawa zobowiązań. To uzasadnia dążenie do uogólnienia pewnych instytucji, do

¹³ Zob. art. 74 konwencji wiedeńskiej.

¹⁴ Art. 79 ust. 1 konwencji wiedeńskiej.

¹⁵ Art. 1150 francuskiego kodeksu cywilnego. Zob. F. Terré, Ph. Simler, Y. Lequette, *Droit civil. Les obligations*, Paris 2005, s. 551–552.

¹⁶ III:3:703.

¹⁷ Zob. np. art. 9:503 PECL, art. 7.4.4. Zasad UNIDROIT.

¹⁸ Kryterium przewidywalności szkody nie zawierają Zasady Acquis.

¹⁹ O znaczeniu tej zasady w prawie wspólnotowym zob. Th. Pfeiffer, M. Ebers [w:] Research Group on the Existing Principles EC Private Law, *Principles of the Existing EC Contract Law*, München 2007, s. 68 i n.; A. de Vincelles, P. Machnikowski, J. Pisuliński, J. Rochfeld, M. Szpunar, F. Zoll [w:] Research Group on the Existing Principles EC Private Law, *Principles of the Existing...*, s. 258–259; B. Heiderhoff, *Gemeinschaftsprivatrecht*, München 2005, s. 111 i n. Krytycznie o istnieniu tej zasady w prawie umów N. Nilsen, R. Zimmermann, *Grundregeln des bestehenden Gemeinschaftsprivatrecht*, Juristen Zeitung nr 23, 2007, s. 1123–1124.

tej pory charakterystycznych dla niektórych rodzajów zobowiązań. Dotyczy to uogólnienia unormowania przejścia ryzyka w art. II:3 oraz obniżenia świadczenia (obniżenia ceny według nomenklatury kodeksu cywilnego) w art. II:8.

5. UWZGLĘDNIENIE PRYWATNEGO PRAWA WSPÓLNOTOWEGO

Projekt w znacznym stopniu nawiązuje do prawa wspólnotowego. W pracy nad nim wykorzystano doświadczenia Grupy Acquis. Zasady Acquis stanowią próbę stworzenia systemu opartego na uogólnieniu sektorowo zróżnicowanych norm wspólnotowego prawa prywatnego. W projekcie wykorzystano także (choć z natury rzeczy w innym stopniu) tę metodę. Bezpośredni wpływ prawa wspólnotowego daje się zauważyć w art. I:1 i 2 – przez przyjęcie kryterium usprawiedliwionych oczekiwań wierzyciela²⁰ oraz określenie wpływu publicznych oświadczeń przedsiębiorcy, oraz wskazanych osób trzecich na treść zobowiązania. Normy te powstały pod wpływem art. 4:105 i 4:106 oraz art. 7:101 Zasad Acquis, z tym że art. 4:105 i 4:106 w przypadku Zasad Acquis znajdują się w części poświęconej zawarciu umowy, natomiast w projekcie są powiązane z wykonaniem zobowiązania. Projekt wydaje się tu być bardziej konsekwentny, ponieważ chodzi nie tyle o procedurę zawarcia umowy, ale o dookreślenie, co składa się na usprawiedliwione oczekiwania wierzyciela.

W części drugiej projektu (naruszenie zobowiązania) sama koncepcja jednolitego ujęcia naruszenia zobowiązania jest głęboko osadzona w prawie wspólnotowym²¹. Stanowi ona punkt wyjścia dla dyrektywy nr 1999/44 o niektórych aspektach sprzedaży i gwarancji na dobra konsumpcyjne, będącej rozwinięciem idei leżących u podstaw konwencji wiedeńskiej o umowach międzynarodowej sprzedaży towarów. W Zasadach Acquis koncepcję tę wyraża art. 8:101.

Fundamentami systemu jest wyrażone w art. II:8 prawo do odstąpienia od umowy oraz prawo do obniżenia świadczenia. Rozwiązania zaproponowane w projekcie nawiązują do art. 8:301 Zasad Acquis, choć różnią się od tego modelu w kilku istotnych kwestiach. Jednak zostaje zachowana podstawowa idea, wyrażona przede wszystkim w dyrektywie o sprzedaży konsumenckiej, a także w konwencji wiedeńskiej o umowach międzynarodowej sprzedaży towarów, stworzenia dłużnikowi ostatniej szansy wykonania zobowiązania, zanim dotkną go surowe sankcje, jakimi są odstąpienie od umowy czy obniżenie świadczenia. Projekt różni się jednak od dyrektywy sposobem osiągnięcia tego rezultatu. Nie przewiduje on, jak dzieje się to na gruncie dyrektywy o sprzedaży konsumenckiej, sekwencji uprawnień, z których skorzystanie jest przesłanką do odstąpienia od umowy lub obniżenia

²⁰ Zob. K. Riesenhuber, *Europäisches Vertragsrecht*, Berlin 2003, s. 326–327. Autor wskazuje jednak także przejawy odmiennych koncepcji w prawie wspólnotowym.

²¹ Zob. Research Group on the Existing Principles EC Private Law, *Principles of the Existing*.

ceny, ale przejmuje i uogólnia (a także rozciąga na „obniżenie świadczenia”) konstrukcję wyrażoną w art. 560 k.c. Dłużnik może zniweczyć skutki odstąpienia od umowy oraz obniżenia świadczenia, jeżeli niezwłocznie doprowadzi przedmiot świadczenia do stanu zgodnego z zobowiązaniem (art. II:8 § 2). Pewne modyfikacje dotyczą umów zawieranych przez przedsiębiorców z konsumentami (przede wszystkim art. II:8 § 3 i art. II:10 § 2). Być może okażą się one zbędne, gdy dojdzie do modyfikacji dyrektywy o sprzedaży konsumenckiej. Projekt dążył do zapewnienia konsumentowi wpływu na sposób przywrócenia zgodności świadczenia z zobowiązaniem.

Przepisy regulujące naprawienie szkody powstały pod wpływem art. 8:401 i 8:402 (4) Zasad Acquis. Zasady Acquis, formułując normy dotyczące roszczeń odszkodowawczych, kierowały się dyrektywą nr 90/314 o podróżach turystycznych za cenę zryczałtowaną oraz orzeczeniem ETS z 12 marca 2002 r. w sprawie Leitner (C-168/00), dotyczącym naprawienia szkód niemajątkowych powstałych w wyniku naruszenia zobowiązania (zob. art. II:18 i 19).

Regulacja dotycząca „odsetek nadzwyczajnych” opiera się na rozwiązaniu przyjętym w art. 8:405–407 Zasad Acquis, które to są wzorowane na dyrektywie o opóźnieniach w płatnościach w transakcjach handlowych.

Uwzględnienie w szerokim stopniu wspólnotowego prawa prywatnego w rozwiązaniach projektu nie oznacza wcale nadmiernej „konsumeryzacji” prawa prywatnego. Zostały przejęte konstrukcje, które stanowią podstawę do odpowiedniego wyważenia interesów stron stosunków obligacyjnych. Jednocześnie oparcie prawa zobowiązań na ideach i konstrukcjach wypracowanych z prawa wspólnotowego sprawia, że dostosowywanie narodowego porządku prawnego do prawa wspólnotowego będzie łatwiejsze i o ile nie nastąpi rewolucja w samym prawie wspólnotowym, nie będzie naruszało konstrukcji samego systemu.

6. STRUKTURA UZASADNIENIA

Uzasadnienie zostało przygotowane według wzoru, który dobrze sprawdził się w przypadku Zasad Acquis. Uzasadnienie do każdego artykułu składa się z dwóch części. W części pierwszej jest przedstawiany sposób „uzyskania” danej normy. Jest tam zawarta analiza prawnoporównawcza podstawowych skodyfikowanych porządków prawnych, prawa wspólnotowego oraz europejskich projektów harmonizacyjnych, a także francuskiego projektu wstępnego prawa zobowiązań. Następnie jest opisana przyczyna sformułowania danej normy w takiej postaci. Część pierwszą zamyka analiza kwestii prawnohistorycznych związanych z daną normą. Część druga uzasadnienia zawiera analizę celu danej normy, następnie jej systematycznego kontekstu (powiązania z innymi normami i działami prawa cywilnego). Uzasadnienie do artykułów kończy się wyjaśnieniem znaczenia danej normy oraz wskazuje przykłady pokazujące jej zastosowanie. Taka struktura pozwala na pełne zorientowanie się, jakie problemy zostały rozważone w toku prac nad projektem. Będzie to stanowiło wygodny instrument do

poprawiania projektu i dalszych prac kodyfikacyjnych. Mamy nadzieję, że uzasadnienie, niezależnie od losów samego projektu, będzie mogło odgrywać pomocną rolę w dyskusji nad kształtem polskiego i europejskiego prawa prywatnego.

7. PROJEKT JAKO CZĘŚĆ WIĘKSZEGO PRZEDSIĘWZIĘCIA BADAWCZEGO

Projekt powstał w ramach finansowanego ze źródeł Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego projektu badawczego pt. „Naukowe określenie stanowiska polskiego i zdolności jego adaptacji względem Planu Działania”. Dzięki temu finansowaniu było możliwe zgromadzenie licznej literatury oraz przeprowadzenie różnego rodzaju badań prawnoporównawczych. Znacznie łatwiej można było uczestniczyć w międzynarodowych grupach badawczych pracujących nad harmonizacją i tworzeniem nowego prawa prywatnego w Europie.

8. SKŁAD ZESPOŁU

W pracy nad projektem brały udział następujące osoby: Iwona Karasek, Iwona Karwala, Dominika Mróz, Marlena Pecyna, Jerzy Pisuliński, Dorota Poczta, Anna Rachwał, Dominika Rogoń, Marcin Spyra, Urszula Walczak, Karolina Wyrwińska, Michał Wyrwiński, Fryderyk Zoll. Sekretarzami Zespołu była Dominika Mróz i Urszula Walczak. Z Zespołem współpracował Torsten Leipert. Redaktorem projektu i uzasadnienia była Marlena Pecyna. Pracami kierowali Jerzy Pisuliński i Fryderyk Zoll.

Kraków, lipiec 2008

Jerzy Pisuliński, Fryderyk Zoll

